

چمکی کیمیایی (chemical weapons) ... د. ناجح گوپی

کورتہ:

لہم باسہ دا سہرے تا پناسی چمکی کیمیایی دہنہ و، و
بہراوردکردنی لہگہ جہرے کانی تری چمکی ککوڑ، پاشان دیارکردنی
جہرے کانی چمکی کیمیایی، وکاریگہریہ کانی لہسہر مرہف، دواتر مہژووی
دروست کردن و بہکارہنہانی چمکی کیمیایی لہ جیہاندا و لہ عیراق
سوریا دا، ئینجا بہکارے کانی پاراستنی مرہف لہم چمکی مہرگہنہ،
دواتر پیماننامہ کانی دژ بہ بہکارہنہانی چمکی کیمیایی و ئہ و
ولاتانہی کہ چمکی کیمیایان ہہیہ و گہلک زانیاری تریش.

دہکر بہن گہلی کورد لہ ہہرہمی ہاشوری کوردستان گہلک کی کیمیا
زہدہیہ، زہربہی ناوچہ کانی و گوندو شارچہ کانی بہم چمکی
بہ مباران کراو، ہاوکات چہ ندین شارو گوند لہ ہہژہہاتی کوردستان
بہ ہہمان شہو بہ مباران کراو و زیان مہند بوون، بہیہ پہوست دہکات
ہہرہ موو زانیاری دروستمان ہہ بہ لہ سہر چمکی کیمیایی، وہ چیرہ کی
ئہم چمکی بزانی لہ مہژووی مرہفایہ تیدا بزانی لہ چہند شوینی تری
ئہم سہرزہمینہ تاوانی خوہقاندوو، دیار ئہم چمکی ککوڑ مرہف
خہی بہرہمی دہہنہ بہ کوشتنی خہی.

چمکی کیمیایی چہیہ؟

چمکی کیمیایی جہرے کانی لہ جہرے کانی چمکی ککوڑ (اسلحہ الدمار
الشامل weapons of mass destruction) کہ ہہریہک لہ چمکی
(ہایہلجی و ناوکی و تیشک) دہگرہتہو، و بہکارہنہانیان بہ پہی
یاسای نہودہوہتی قہدہغہ کراو، واتہ چمکی کیمیایی کہمہیک گاز و
ژہری کوشندہیہ لہکاتی بہرکہوتنی بہ مرہفہکان دہیان ککوڑت، بہ
جہرہہا شہو ہاراستہ دہکرت لہہگای تہپی دوور ہاوہژ، ہاوہن،
موشک، کاتیوشا، ہہناری دہستی، مین، بہمبی فرؤکہو، ہہندہ جار بہ
شہوی پڑاندن لہ ہاسمانہو، یان لہہگای چمکی ئاگر پڑہندہو،
بہشہوی شہل، گاز، مادہی ہہق ہہیہ.

موشک کی دور ہاوہژ و ہہہگری سہری کیمیایی دہبت لہ بہرزی (60) مہتر
لہسہرئاستی زہوی بتہقہتہو، بہئہوی کاریگہری ہہبت و بلاو بہتہو،
بہلام تہقینہوی گہورہی موشک و گہرمی کاریگہری خراپی دہبت لہسہر

گاز ۛ کیمیا ی ۛ ک ۛ و د ۛ ب ۛ ت ۛ ه ۛ ی ل ۛ نا و بردنی ه ۛ ن د ۛ کی .
 “ با ” ئا ر است ۛ ی ی جو ۛ ی ه ۛ و ا ۛ ی کی گ ۛ و ر ۛ د ۛ بین ی ل ۛ بلا و کردن ۛ و ی
 گازی کیمیا یی ب ۛ ی ه ۛ می ش ۛ ل ۛ پ ۛ ش و ۛ شاندنی چ ۛ کی کیمیا یی د ۛ ب ۛ ت
 ئا ر است ۛ ی با بزائریت .

چٚکی کیمیايي بٚکار دٚت بٚ يٚکلا کړدنٚوٚی شٚوٚٚکان ، لٚکاتٚی جٚنگدا
ناهٚلٚل دوزمن بٚرٚو و پٚش بٚت و سنورٚکی بٚ دائٚنٚت، و جٚگا گرنګ و
ستراتيجيٚکانٚی لٚ دٚسٚنرٚتٚوٚ، قوٚايٚی بٚرٚکانٚی جٚنگٚی دوزمن لٚی
ئٚدرٚ و دٚٚراوکی و سٚرگٚردانٚی و نٚمانٚی ورٚ لٚنا و دوزمن
دٚخوٚقٚٚنی.

چٲكى كيميايى كاريگري لٲسري بونٲوري زيندوو هٲي واتي مرف و گيانلٲ برٲكان دٲكوژت، لٲرگاي كاريگري راست و خٲ لٲسر جٲستٲيان، بٲلام چٲكى ناوكي زيندو نازيندو دٲكوژ و دٲروخٲني، چٲكى بايٲلٲجي وٲك چٲكى كيميايى گيانلٲ برٲكان لٲناو دٲبات، بٲلام كاريگريٲكاني هٲواشتر لٲچاو چٲكى كيميايدا ئٲويش لٲلٲگاي “هٲواو، خوردن، ئاو، يان دٲرزي لٲدانٲو ” توشي مرف دٲبت، توش بون ماوٲيٲكى ديارى كراوى پٲ دٲچ هٲتا بٲكترياكٲ يان فايرٲسكٲ ماوٲيٲكٲ كٲوتن و زٲربووني دٲگوزٲرٲني لٲ جٲستٲدا ئينجا نيشانٲي نٲخٲشٲكٲ دٲر دٲكٲويت، دواتر نٲخٲشٲكٲ بٲاوٲ دٲكات لٲناو جٲستٲدا . دواترچارسٲرو كٲنٲرٲ دٲكرٲت، ئٲمٲش واتاي ئٲوٲيٲ مرفٲكان تواناي داهٲننيشيان هٲي لٲ وخواندن ومرف كوشٲندا .

لڙوانگي سربازي ۽ سوپاڪان بڪار هٽائي چڱي ڪيميائي بـ
 باشتردانن چونڪ ڪاريگريڪاني خيرا تر و زو و ردڪون لـ
 چاو چڱي بايلجيدا، هرربيه ئيمريڪا لـسالي 1969 دا بـياري
 هـوشاندن ۽ بـرنامي چڱي بايلجي ولاتڪي دا .

خالڪي نـرنـي چـڪـي کـيـمـيـاـيـو بايـلـجـي ئـوـيـش بـهـي گـانـڪـاري
ڪـشـو هـوا وـيـ، بـتـاـيـد تـاـرا سـتـي با، زـر جـار بـهـي گـانـڪـاـنـي
تـاـرا سـتـي با وـ، ئـو ژـهـر يـان بـڪـتـريـا ڪـ دـگـر تـو بـهـي سـر
هـز ڪـا نـي خـي يـان هـا وـر ڪـي و ئـو ڪـا ت ئـو نـجـام ڪـي پـچـو اـنـ
دـر دـچـت.

جیوازیف کی تری چہ کی کیمیائی و بایولاجی ٹیووی، بے بیک کی کم ل
 باکتریا کے جند کیلے یہ کہ بہت دے توانی خے کیکی زہر توش
 بکیت، بے ہواشی بے لام لے بے رامبہ ردا دے بہت چہ ندین تہن چہ کی کیمیائیت
 ہہ بے ئینجا دے توانی بے کاری بھہنی تا ئے نجامی ہہ بہت، ہاوکات شوینی
 دروست کردنی چہ کی بایولاجی دے کرے زہر بجوک بہت و لے ہہ دے یہ کدا
 بان خانوپہ کدا کے (50-100) مہ تر بہت و لے دے بے کی ترشیدا بے کتریا

بجینیت و گش بکات و کس ن یبینت، بلام ب دروست کردنی چکی
کیمیایی شوینی گور ترو نام لری زیاتری دوت و کشف کردنیش
ناسانتر، ب ی ه موو دول تانی فقیر و ب ه نز د توانن ئم
چکان ب ره م به ن و ب واتای کی دی ل وی خ رج و ه رزان و
دروستکردنیشی ناسان و ک نتر کردنی گران .

ز رب مان ب نام کانی چکی بای ل جی عیراقمان ل بیر ک ل
راگ یانندن کان و باسیان د کرد، گوا ی تا قیگ کانی دروستکردنی ئم
چک، گ رکن و ب س ر پشتی س یاری گ ور ی ت ل و د گوازر ل و
و ل پیش چاوی پشکن ر کان و نیان د کن، وات د کرت ب وشو
گ ک ش چکی بای ل جی ب ره م به نر ت.

چرکانی چکی کیمیایی:

زیاتر ل 70 چر کی کیمیایی ت مار کراو ل ماوی س د ی
بیست مدا ک ل شیو و دخی شل و گازو ق دای، ل وان ه ندکیان
کوشند نین و ه ندکیان کوشند ، ، ئ وان ی ک کوشند نین ل
س ر تاو ئاماز یان پ د ک ی ن ، کاریگ ریان تا 24 کاتژم ل مر فی
ب رک و توو باش د ب ت و و :

گازی ه راسان کر : ک ل کاتی خ پیشاندانو ه ند کرد و ی تردا
ب کار دت و ه رگیز نا ب ت ه ی کوشنی مر ق کان ت نها ب ماوی 24
کاتژم ل کاریگ ری دائ ن ل س ریان.

گازی فرمیسک ئاو ر: ئ م ش د ب ت ه ی و شان و سوربون و ی
روپ ش خان کان و فرمیسک هاتن خوار و ل چاو. ه ندی گازی تر
د ب ت ه ی شان و، یان شان و و فرم سکو پژمینو ک ک پ ک و.

چکی کیمیایی جری کوشند : ب ه ی ش ل وازی چون ژور و یان و
کاریگ ر ی کان یان ل س ر ج ستی مر ق، د کر ب چ ند ب ش ک و :

ی ک م: چکی کیمیایی خنک نر ، ئم ج ر چ ک (ه کار) ه یرش
د کات س ر ک ئ ندامی ه ناس و د ب ت ه ی خنکاندن و ک گازی کل ر

دوو م: چکی کیمیایی (ه کار) ی سوت نر یان و ش نر و ک گازی
خ رد ل س م : چکی کیمیایی خون کار ل ت کدانی ف رمان کانی
خون دکات و ک گازی سیانیدی هاید ر جین

چوارم : چکی کیمیایی د مار یان ه کاری د مار: کار ل س ر
د مار کانی ه ست وجو ی مر ق دکات و ک گازی
"سومان، توبان، سارین، فی ٹیکس" پنجم : چکی کیمیایی ل بیر چون و :
جری ٹیفلیج کردن و ل جو خستنی مر ق، و ک
"کلایک لیتز، فینیسایکلیدین، BZ " ئم ج ر چ ک و ل مر ق دکات (

هستی نمایی، ئیفلج و به جول ددک و، ناتوانی هیچ به یارک بدات وک نه خشی ل بیرجون و توش بوبت).

ئستاش به کورتی و پوختی جهرکانی چکی کیمیایی باس ددکین: یکه م: چکی کیمیایی خنکندر (هکاری خنکندر) choking agents: بشو ویک گشتی هیرش دکات سسر سیکان و کدئندامی هئناس، نمونای گاز خنکندرکان (کلر CL، فاسجین PG، دای فاسجین DP، کلربایکرین PS).

گازی کلر chlorine: نگی زردو مایل و سوز، به نکی تیژی هه قورستر لهه وای به هه میش له سسر ئاستی زوی و به نرمی ددندت و، کات بهر جسته ددک و ددبت هه ووشاندنو بریندارکردنی چاوکان و پست، ئاو به چاوکاندا و به لوتدا دبت خوار و، کات ددچت سیکان و به کارلکی کیمیایی ئاینی هایدروجن له خانکان دددهنی و ترشی هایدروکلریک دروست دکات، ئم ترشش وشندر به سیکانو زیانکی زری په ددگینت، به چارساری بهرکوتن به کلر پوسته یکه سسر کسسی بهرکوتوو بهرنت بهر هه وای پاک و شووینی بهرکوتوو به ئاو بشرت، هه میش گازی کلرو چک کیمیاییکانی تر لهگه به مبو تاقین ودا دهاویزرین، ئممش واددکات به ئووی زیاتر و خرا بهاو بهت و، ئدگر گازی کلر به شو ویک کی خست بهر پست بک و ئوا دسوتت و و بلق دکات و بریندار ددبت.

فاسجین phosgene: گازکی خنکندر، به یکه م جار له 19/12/1915 له جنگی یکه می جیهانیدا ئمانیا 88 تن له م گازای دژ به سوپای بهریتانیا به کار هئا (120 سرباز کوثران و 1069) بریندار کوتن، دروست کردنی زر ئاسان.

نیشانکانی بهرکوتن به گازی خنکندر بریتیه له (کک، تنگ نه فسی، ئازاری قف زای سنگ، دواتر سیکان بهت و اووی کاری خیان ناکن و مرهقه ههست به خنکان دکات).

دوو م: چکی کیمیایی (هکاری) سوتندر یان وشندر "بلق agents blister"

vesicants " : ئم جهر چک کیمیایی کاردکات سسر خان زیندوکانی لهش و ددبت هه سوربون و سوتان و یان دروستکردنی بلق، لهگای پست و یان کدئندامی هئناس و سیکان و کاری خی دکات، بهر هه رشو نکی لهش بک و وک سوتان بلقی گوری په ئاو دروست دبت، به تایبته شو ن ناسککانی لهش (بن ههنگ و بن ان و ئندامانی نهینیه مرهقه)، ههروها ئدگر بهرچاو بک و زیانی

زری په دگډنټو مرځو کې مېنايان کوو د کات، هروها بهمان شيو کار لاسر وپوښ خان کاني بېري ه ناسو و سیکه دان چک کان د کات و ل کاريان د خات ب وجړر مرځو توشی تنگ نه فسی و خنکان و پاشان مردن د بټ.

جر کاني ج کی کیمیا یی سوتنر (بلق دروست کر) بریتین ل (کبریتی خردل "موستارد" sulfur mustards H,HD و نیترو جینی خردل HN nitrogen mustards و لیوزایت lewisite L و ٹوکسیمی فسجین phosgene oxime CX) ، کاریگر ری کانی ئم جر گازان در لژ خاین و درنگ د رد کوو لاسر ک سی ب رک و توو، بی ه ند جار د بټ هی کو ېری چاو کانو زیان م ندی سی کان و پاشان مردن.

چ کی کیمیا یی خردل : ووشنر و بلوق دروست کر، بی ی کم جار ل سای 1822 دا برهم هاتو، بلام کاریگر ری ژ هراوی کانی کشف نه بوو ه تا سای 1860، ل ج نگی ی کم می جیهانیدا ب کار هاتو بټ هی زیان گ یندن ب چاو و سی کانی سرباز کان، و ه ند کیان تا دوا 40 سا هر ب د ردو مکی ئم گاز و نا اندویان.

تایبټ م ندی کانی گازی خردل (Mustard) : گازی خردلی پاک بټ ننگ و ب بټ، تفت، ناوی خردلی لټراو چونک ب ی کم جار کر برهم هات ب شو ی کی ناپاک بی نی خردلی ل د هات، ه ندک د لټن بی وک پیازی گ نیو وای، بلام ئم بټ زر لاواز و دوا جن ه ناس دانک ه ست ب بټ ک کی ناک ی، ه ندی جاریش ب نگی زردو م یل و قاوی د رد کو وټ پاش ت قین و، گازی خردل ب کارل کی کیمیا یی ل گډ خان و شان زیندو کاند د گډټ ب ئای ناتی سلف نیوم، ئمیش خ ی د بټ ست ب ژمار ی کی زر ل گردیل زیندو کان ل جر ی پټ تین کان و چ وری کان، وات کاریگر ې در لژ خای نی د مټ وټ ل ناو ل شدا، گازی موستاردی کبریتی کاریگر ی لاسر چاو، پست، کټ ندامی ه ناس دائ نټ، هروها د بټ هی لاوازدنی مخی ئیسک و ژ هراوی کردنی گ د و کټ ندامی د مار، گازی خردل گاز کی ج گیر و کاریگر ری کانی د ر ننگ د رد کو و.

گاز کی ج گیر و ز ریش د مټ وټ و، شش ئ و ندی ه و ا قورس ب ی ل شو ټن نرما ک ند د بټ وټ، ب ماوی د وټ ل ک شو ه وای ناسایدا د مټ وټ بلام ل ک شو ه وای ساردا تا ماوی ج ند ه فت ی ک یان مانگک زیاتر د مټ وټ وټ، گازی خردل زر تیژ چونک لاسر جلو ب رگو ه ندی جاریش د ماک کان د بټ وټ د چټ

بـ ډـنـگـ، دـکـرـ لـشـوـیـ گـاز یـان خـوـیـ سـیـانـیـد بـکار بـهـنـرـتـ،
لـبـر نـوـی زـر بـخـرایی دـبـت بـهـمـ بـ چـکـکی کارـیـگـر
دـانـرـت لـ شوـنی کـراوـدا، وـاتـ لـدـشتـو دـرو شاخـکـانـدا، بـلام
لـ شووینی داخراودا زـر کوشندـیـ.

گـازـی سـیـانـیـدی هـادر جـین کـار دـکـات بـهـیـ (لـکار خـسـتنـی نـزـیـمی
سـایـتـ کـرـمـ نـکـسـیدـیز) کـکـی بـنـدـی تـی هـیـ لـ هـنـاسـدـانی
خـانـکـانـدا، نـمـشـ مـردنی خـانـکـانـدروست دـکـات و پـاشـان مـردنی جـسـتـ.

نـیـشـانـکـانـی بـرکـوتـن بـ گـازـی سـیـانـیـد :

کـکـی بـرکـوتـو بـم گـاز هـسـت بـ نـاـحـیـتی و تـنـگـتاوی دـکـات،
ژمارـی هـنـاسـدـانی زیـاد دـکـات، گـډـر دـبـت، سـری دـشی، هـسـت بـ
خـنـکان دـکـات، هـنـاسـدـانی نـاـحـیـت دـبـت، گـرژـی مـاسـولـکـکانـی لـش،
لـشـانـو، هـنـاسـدـانی دـوـسـتـ، لـهـش خـی دـچـت، نـیـنـجا دـمـرتـ) .
چـارـسـری ژـهـراوی بـون بـ گـازـی سـیـانـیـد (گـازـی خـوـن) بـهـیـ بـکار
هـنـانـی مـادـی یـان تـریـاقـی (پـارا نـمـیـنـدـپـر پی فـیـنـن PAPP) ، دـبـ
یـکـسـرو فـوـری پـی بـدر، نـگـینـا مـرـفـکـ دـمـرتـ.

چـوارـم : چـکـی کـیـمـیـایـی (هـکارـی) دـمـار (نـعـصـاب) : nerve agents
بـ نـاوبـانـگـتـرینی چـکـی کـیـمـیـایـی کـانـن، شـوـازی کـار کـردنی لـ سـر
مـرـفی بـرکـوتـو بـهـی لـکار خـسـتنـی نـاـماژ دـمـاریـکـانـو یـ لـ
کـنـدـامـی دـمـار و بـ هـمـو لـش، پـکـهـاتـی نـم گـازانـه بـریتـیـ لـ
(نـاویـتـی فـوسـفـری نـدـامـی Organophosphorus Compounds) ، نـمـانـ
بـ چـکـی زـر کوشندـیـ نـژمار دـکـرین چـونـکـ : (لـ ووی پـکـهـاتـی
کـیـمـیـایـو جـگـیرن، بـنـاسـانی بـلو دـبـنـو، زـر ژـهـراوین،
کـارـیـگـر یـان خـرایی چ لـی پـسـتـو بـرکـوتـ یـان لـ لـی
هـنـاسـو، دروست کـردنیان بـ تـکـنـیکـکی سـادـ و نـاسـانـ ، خـرجـی
دروست کـردنیان و دـسـکـوتـنی مـادـ خـاوـکـی هـرزانـ) ، چـکـی کـیـمـیـایـ
دـمـار یـکـمـجـار لـ نـمـانـیا بـر هـم هـات وک مـروو کـوژک، سـارین بـ
یـکـمـجـار لـ مـانگی (10 و 11 / 1938) لـ نـمـانـیا و لـ کـارگـی
(I.G.Farben) بـر هـم هـات لـلـایـن زانای نـمـانـی (جـیر هـارد شـر دیر
(لـگـگـ گاز کانی تری دـمـار (تـابـون و سـومـان) بـ مـبـسـتی
پـر پـدـانی مـادـی بـ کوشتنی مـرو زیان بـخـشـکان، کـاتـ خـی و
تیمـکـی بـر نـم گـاز کـوتـن بـمـاوـی مـانگـک لـجـگا کـوتـن، (وـشـی
سـارین پـکـهـاتـو لـ یـکـم پیتی چـوار زانـا کـ نـم گـاز یـان درست
کـردو) .

جـرـکـانـی گـازـی دـمـار (Nerve agent) :

• تابون GA یان توبان tabun دروستکردنی ئېم گاز زړ ئاسانې بڼې ولاتې فېرېرېکان وېک چېکېک دروستی دېکېک نو بېکاري دېهینن، بېلام ولاتې پېشکېوتوېکان جېرېکاني تر بېرھېم دېهېنن.

• سارين GB sarin بېشېوې شل و گاز هېي، بې ځېنگو بې بېنې زوو دېبېت بې هېم ، لېکېکې کېئېندې هېناسېو هېرسو پېست و چاوې و دېچېتې ناو لېشېوې، لېخوارېوې نېشانېکانو چارېسېر بې هېموو گازېکاني دېمار ئاماژې پېدراوې، هېروېها مېژووي بېکار هېنې ئېم گازې کوشندېيېش.

• سومان GD soman کارېگېرېيکاني لېکېکې بېرکېوتنې پېست و کېئېندامي هېناسېوې دېبېت

• سايکلېسارين GF syclosarin

• فې ئېکس VX ،سېد ئېوېندې گازی سارين ژېهراوېتر و کوشندېيې ، بېشېوې شل و گاز هېي، لېسېر زړوي و کېلو پېلو شوېنې بېرکېوتوېکان بې ماوېيکې درېژ دېمېنېتېوې، بېتايېبېت لې وېرزي ساردا زياتر لېمانگېک دېمېنېتېوې، لېکېکې چاو، پېست، کېئېندامي هېرس و هېناسېوې کاري خې دېکات، يېکېمجار لېسالي 1950 لې بېريتانيا دروست کړاوې، نېشانېکاني ژېهراوي بون بېم گازې پاش چېند چېرکېيېک دېر دېکېوې.

چېنېيکې کار تېکړنې گازی دېمار بې سېر مړېف: زړ بېخېرايې کار خې دېکات کاتې لېکېکې هېناسېوې دېچېتې ناو لېش، ئېنجا لېيگې خوېنې ناوسېکېکان دېگوازېتېوې بې هېموولېش، هېرکېسېک بېيکې تېواو هېمېژېت لېماوېي دوو دېقيقېدا دېيکوژېت، بېېام ئېگېر لېکېکې پېستېوې بېت کارېگېري کېم هېواشترو لېسېرخې دېردېکېوې، هېمان شيوې ئېگېر بېيکې تېواو لېپېستېوې بېر لېش بکېوې ئېويش هېر کوشندېيې و مړېفې بېرکېوتوېکې دېکوژېت.

کاتېک گازی دېمار دېچېتې ناو لېشېوې دېبېتې هېي تېکداني کاري ئېسيتيل کېلېن کې لې کېتايې دېمارې کانېوې دېژېت بې گرژ بونو خاوبونېوې ماسوېکېکان، ئېمېش دېکات کې بېردېوام ئېسيتيل کېلېن بېژېت و بېبېتې هېي گرژ بوني ماسولکې و ژاني ليک و دواتر مردنې بېرکېوتوېکې.

نېشانېکاني بېرکېوتن بې گازی دېمار:

(ژاني ليک بېزېري، ئاو هاتنې خواروې بېلوتدا، هېست کردن بې فشار لېسېر سنگ، بچوک بونېوې بېلېلېي چاو بېقېد يېک نوکېدېرزي لې ديت، سېرئېشېو ماندوبون، جېگا بېخېت ناگري و دېت خاو دېبېتېوې، گېژ دېخېي، کېکېو هېناسې تېنگي، شانېوې و لاواز بوني ماسولکېکان، گرژبونو ځېق بوني ماسولکې، ئېنجا مردن)

لځکاتې بڼېرکټوتن بڼه گازی دمار مردن بڼهه یی گرز بونی ماسولک کانی سیکانو و هروها کاریگر ری گازک لاسر ناو ندی ه ناسدان ل ک نندامی دماردا وو نندات،واته کسک ب هه خنکانو دمرت.

تریق یان چار ساری گازی دمار ب (تکیک یی ل ماد ی ن تر پین و مادی ن کسیم) د ب ت، ن ب ت ز ر خرا ن م چار ساری ب بکرت تا کو ل مردن زگاری ب ت.

هروها د کرت تیمی فریا گوزاری ب خرایي و ی کسر فریا بک و ب لبردنی پیس بونی شو ن ک، شردنی ب رکتوتوان و گ یی نی جلو ب رگ کانیان، و چار سار ل ن خ شخان کانداه ی ب ن م گاز. ** ل کیمیا بارانی گوندی سوس نان ل ناو جی ق ر داخ ل سالی 22/3/1988 دا ن و گوند ب چ کی کیمیا ی دمار (سارین) ب ردومان کرا ب کاتیوشا، پاش گ یاندنی بریندار کان ب خ ست خان ی ن و کاتی م ل ب ندی ی کی (ینک) هر ه موویان چار س رکران ب مادی (ن تر پین سلفیت) ل گ شردنیان و گ یی نی جلو ب رگیان، پ شتر زیاتر ل 750 ن مپول ن تر پین گ یشتبوی خ ست خان، پاش ت و ا بونی ن تر پین، مادی (های سین) مان ب کار د ه نا ب نا چاری ن ویش کاریگر ی ن رینی ه بوو.

پنج م: چ کی کیمیا ی ل بیر چون و: جری ئیفلیج کردن و ل جو خستنی مرق، وک "کلایک لیتز، فینیسایکلیدین، BZ " ن م ج ر چ ک و ل مرق دکات (ه ستنی ن م نی، ئیفلیج و ب جو د ب، ناتوانی هیچ ب یارک بدات وک ن خشی ل بیر چون و ی توش بو ب ت).

گاکانی خ پاراستن ل چ کی کیمیا ی:

کاتی ج نگی کیمیا ی یان با ی ل جی رو نندات، سربازک پاریزراو تر تا ک سکی م د نی چونک هیچ نا ک لوپ لی خ پاراستنی هی، ب لام ک سانی م د نی هیچ ه کارکیان نی ب خ پاراستن، ن م ش م ی ن تی و نا خ شی کانی ج نگی چ کی ک کوژ.

ل ر دا باس ل خ پارستنی کاتی و دیاریکراو د ک ی ن ل ناو ما دا کا ت و و ب و ی ب مبارانی کیمیا ی د بین و:

• د ب ه من و ل س ر خ بین و ب زانایي و دانایي ه سوکوت بک ی ن، ی کسر بچین شو نکی ئارام و پار زراوی ناو خانوو ک وات گشت ن ندما نی خیزان.

• داپ شینی د مو چاو ب خاولی کی ت کراو، هر پانز د قیق جارک خاولی ک بگ ی ن ب ی ک کی دیک، نا ب ت کاتی گ یی نی خاولی ک ه ناس بد ی ن.

• کاتې جلی تاییدې تی څه پاراستن نیې له ماځه دا پوښتې جلی ناستور
له بهر بکېن، واک جلو بهرگی پوښتې یان جلو بهرگی بارانی کې ناهېځ
مادې کیمیا یې کې تېپوېت به سر جېستې.

• له بهرکردنی جزم یان پوښاوکی درېژ و دېستېوانې پوښتې له دېس
بکېن

• نابېت بهرکېوتن ووېدات له نېوان څه تو هېر کېسېکی تردا ، نه بادا
نېو کېسې بهرکېوتې کیمیا یې بېت

• داخستنی هېموو کونو کې له بهرکېکی خانو کې یان هېدېکې ، بې تاییدېت
دې به ټاگاداری کونی مو بهریدې و سپلیت بین.

• شېردنی له ش به ټاوی ساردو سابون ، ټاوی سارد رېژې به هېم بوونی
کیمیا یې کې کېم دېکاتې وې ، دېکریت تاییتیش به کار بهېنرېت

• کاتې ټاو دېست ناکې وې دېتوانی پېدرې تالک هی منالان پېرژېنی
به سر شوېنی بهرکېوتودا ، ټېگېر پېدرې نه بوو دېتوانی ټاردی نان
به کار بهېنی ، دېبېت څه را دواي نیو دېقیقې پېدرېکې یان ټاردېکې
لابېلېتو هېم دېس پې بکېیتې وې.

• نابې له ما یان له شوېنی څه څارېدان بهینې دېروې تاکو دېنیا
نه بین له نه بونی مېترسی و گازی ژېهرای له دېروې ، هېروې ها دېنیا
بین له سېلامې تی هېمووان ټېوانې له گېگېتن ، ټېگېر باری تېندروستیان
تېک چوو ټېوا دېبېت پېنا به تیمې پزیشکې کانی نزیک له څېمان
بېېن.

• نابېت نزیک بکېوینې وې له هېچ پوښېکې چېوړی ، یان با ټندې
مردوو ، ټاژېکې مېدارې بوو ، یان ټېو یاریې څېتېنډرانې کې فې
ټېدرېن و پاش هېگرتنېو دېس له دانیان ټېتېقنې وې واک)
فېلېم ، یاری ، کېلو پېل وشتی سر سو هېنډر)

• دېبېت پېنا بهرینې شوېنې بهررېکان ، چونکې گازی کیمیا یې قورستر
له هېوا و له شوېنې نزمېکان کېدېبېتې وې.

• دې به څېمان نه خورېنین یان بلېقېکې سېر جېستې نه تېقېنین کاتې
بهر کیمیا یې دېکېوین

دېبېت پارېزگاری له پېس نه بونی خواردن و خواردنې وې بکېین
له وکاتې دا تاکو ټېوانیش پېس نه بن به گازی ژېهرای ، چېن؟

شېردنی دېست و پل به ټاو سابون پېش نان خواردن ، هاوکات دېبېت
کاسې و کېوچک و پېخېرېکان بشېین پېش به کار هېنانیان .

هېگرتنې خواردنې له ناو دېفرېکې تېختې یان شووشې یان
کانزایې سېرداخواي مېحکېمدا

هېگرتنې ټاو به هېمان شوې وې له ناو دېفرې شووشې یان تېرمېز و
سېرېکې داخوا بېت به وېرېقې مېم کراو و مېحکېم.

هېوېدان به داپېشینې سېرچاوېکې ټاو (تانکې ټاو) له سېر بانی

تەلاركان يان خانوكان تاكو پيس نەبن و ئۆزان سۇدىان لى وىرگىرەت.

چەنەتە تى دروست كىردنى دىماكان تاكو بمان پاۋىزى لى بىركەوتنمان بىچەكى كىمىيە:

دىكرە مەقە لىوكانەدا خەي دىماكان دروست بىكات بى خەي ئۆيش ھەندى مادەي پەستە بى دروستكىردنى لىوانە دوومقەبا، كەمە لىكە، پارچە قوماشىكى خام، پەنج كەچىك خەلوزى ھەۋاۋە يان كاربەنى چالە، لاسىكە و لىكەنە "تەپ"، ئەمانە بىشەيە دىمامە بى كارتەنە مقەباكان كۈنى وردى تە دىكەين و ئەمادە دىكرەتە وخەۋزەكە و خامەكە پەكەۋە دائەنەنە بى لىكەنە و لاسىكەكە دىكرەنە سەرو گەۋە، بىوشەۋە دىماكانە ئاسايە دروستە دىكرەتە، دىتوانە چاۋىلكەي مەلەكەردن بىكار بەنەن بى پاراستنى چاۋ، گەۋە بى پارچەپەكە لىكە بىاخىنە تا گازى ژەھراۋى نەچەتە ناۋىۋە.

مەژۋەي بىكارەنەنى چەكى كىمىيە:

بىكارەنەنى چەكى كىمىيە لى جەنگەكاندا پەشىنەپەكى مەژۋەي ھەپە دىگەرەتەۋە بى سەي 2000 پەشەزەين، لىجەنگەكانە ھەندى كەندا، جەرە ھەمەكىان يان دوكانەكىان بىكارەنەۋە بىتەھەي (خاۋبونەۋە، گەژى و باۋەشكەدان و خەۋاۋەيە)، لى جەنگەي نەۋان ساسانەكانە ئەسپارتەكانە يەنانە لى سەي 423 پەشەزەينە ئەسپارتەكانە دژى ساسانەكانە بىكارەيان ھەنە، ئۆيشە بىسوتانەنى خەۋزە كەبرىتەۋە قەير، كە دوكانەكى خەنكەنەرى دروستە دىكرە . بىدرەژەي سەدەكانە مەژۋە چەكى كىمىيە بىكارەتەۋە، بىتەيەتە و زەرتەينە لى سەدەي بىستەمدەۋە لى جەنگەي پەكەمە جىھانەدا بۋە، لەي نەكەانى بىشەدارى شەر لىۋانە (روسەيا، فەرەنسا، ئەنگلەترا، ئەمانە، ئەمەرىكا) چەكى كىمىيەيان دژە بى پەكتەربىكارە ھەنەۋە، ژمارەي قوربانەيان گەيشە مەلەنەكە و ھەشتە سەدەھەزار كەس، ئۆچەكانەشە بىرەتەبونە لى (كەلەينە و فەسجەينە و خەردەل)، لىكاتەكەدا ژمارەي كۈژراۋانە جەنگەي جىھانەي پەكەم گەيشە نەزىكە بىستە مەلەنە مەقە.

لىجەنگەي پەكەمە جىھانەدا كە بىجەنگەي كىمىيە ناسەنراۋە بى پەكەم جەرچەكى كىمىيە جەرى گازى كەلەر لىۋەژى 22/4/1915 دا لىلەيەن ئەمانەۋە دژە بى سەربازانە فەرنسا و جەزائەرو كەنەدا بىكارەتە لى شەرى (ئەبەرس) يە بىلجەكا كەدەكەۋەتە سەر سەنورى فەرنەسا

لښکرګای فوځي د ځایان د ټولن لکه کلاږی شلیان بډایښت و بډسږ
سربازګاندا ، ټولم بډدومانه درېژنې هڅو تا ټټی 25 نیسان و تا
دواتریش، زیاتر لښکر پینج هزار سرباز ګیانیان بډخشی و زیاتر لښکر
پانز هزار بریندار بون ، بډټام ټټی 29/4/1915 دانراو بډ ټټی
قوریانی چټکی کیمیاوی دیار لښکر ټټی شدا بډدومانی کیمیاوی
بډردوام و ، دواتر لښکر 19/12/1915 ټټی مانیا 88 ټټی فښینی دژ
بډ سربازانی بډریتانی بډکار هڅنا ، دواتریش لښکر 1917 دا ګازی
خډدلی بډکار هڅنا هڅر لښکر نزیک شارچکې ټیبرس .

ټلمانیا بډیځکډم ولات داتډنری لښکر جیهاندا کډ چټکی کیمیاوی بډرهډم
هڅناو و بډکاریشی هڅنا لښکر جښګدا ، شیمان دډکر کډ 168 ټټی کلږی
بډکار هڅناو دژنی یارګانی ، بډشووی ګشتی لښکر جښګی ټیځمی
جیهاندا 124000 هزار ټټی چټکی کیمیاوی بډکار هاتو (کلږ
وفښینو خډدلی)

سرباری پښکډوتن و ګډش سډندن و دروست کردنی چټکی کیمیاوی لښکر
ټاستی جیهان ، لښکر جښګی دوډمی جیهاندا ټټو چټک بډکار نډهات ،
بډی بډجښګی فیزیایی ناوی دډکرډ ، بډلام ټیمریکا لښکر جښګی
ډیتنامدا جډر جښکر کیمیاوی بډکار دډهڅنا بډ لښکر ناو بردنی (
بډروبومی کشتوکډو دارستانګان) واتډ ګیا بډ (herbicide) کډ پډ
دډوترا (agent orange) ، ټټویش بډ برسی کردنی خډک لښکر ګای لښکر ناو
بردنی بډروبومی کشتوکډو ، هڅروها دارستانګانی بډ ناو دډبرد
تاګو شډشګډګان شووډنی خډشاردنو ټټی بډمډ .

مډغل و تاتارګان سالی 1743 مشکی ټټپیوی بډ تعاونیان بډکار
دډهڅنا بډ داګیر کردنی ټټوشارانې کډ ګډمارګیان ټټدا ، مشکګانیان
دډخست ناو شووراکان تاګو ټټوانې لښکر وډن بترسډنو ورګیان نډمډنی
بډهڅی بډاوبونو ټټی نډخشی تعاونو ، هڅرچډنډ ټټم چټکی
بایډلجی ، لښکر ټای سډدی پانزد هڅمدا ټیسپانیا و ټینگلیز
لښکر ټی داګیرکردنی ټیمریکاډا بډ ټکښکاندنې دانیشټوانی هیند
سوورګان وډخډات و دیاری پیسکراو بډ ډایرسی ټاو دډنارد بډ
هیند سورګان تاګو ټټو نډخشی لښکر ناویاندا بلاو بډټو ، لښکر سډدی
هڅد هڅمدا ووسګان لاشی مردوی مرډګان بډهڅی تعاونو دډخست
ناو شوورای شارګان لښکر ټاسپای ناو ټټاست تا خډک ټی زیاتر بکوژټو
دواتر ناچار بډ ټسلیم بونیان بکات .

ناپلین لښکر ربډی شډګانیدا ټټټی مډدار بوی لښکر خشی تعاون
و ټنسرکس (سپټ ډویل Anthrax) دډخست ناو سډرچاوګانی ټاو
تاګو پیس بډن و خډک نډخشی بخت .

عیراقیش چٚکی بایله‌ل‌جی جٚری ئٚن‌سراکس و ژٚهری بٚتیلینومی وٚدٚس خستبوو، لٚیگای موشٚک و بٚمبٚکانٚوٚ بٚکاری دٚهٚنا، بٚلام بٚمبٚکان کاری گٚری ئٚم بٚکتریا کٚم دٚکٚنٚوٚ، بٚیهٚ پرژاندنی لٚیگای فرٚکٚوٚ کاریگٚری تٚواوی دٚبٚت، هٚندٚ سٚرچاوٚ باسیان لٚوٚ کردوٚ کٚ ژٚم ئٚو چٚکٚ بایله‌ل‌جیانٚی لٚسٚر زیندانیانی نٚیاری ژٚم تاقی کردٚتٚوٚ بٚتایبٚت فٚیلیٚکان، هٚروٚها ژٚم سٚرگٚرمی پٚرپٚدانی جٚرٚ چٚکٚک بوو کٚ تٚکلٚیک لٚگازی کیمیا‌یی و ژٚهری بٚتیلینوم و تٚزی بٚکتریای ئٚن‌سراکس بوٚ، کٚ زٚر مٚترسیدار بوو، بٚلام لٚلایٚن پشکنٚرٚکانی نٚتٚوٚیهٚ کگرتوٚکانٚوٚ ئٚم بٚرنامیهٚ کٚشف کراو هٚوٚشینرایٚوٚ لٚ دوا‌ی جٚنگی کوٚتٚوٚ . لٚ سٚردٚمی داگیرکاری بٚریتانیا لٚعیراقدا هٚندٚ سٚرچاوٚ باس لٚ بٚکارهٚنٚ چٚکی کیمیا‌یی دٚکٚن دژ بٚ شٚشگٚرٚکانی سا‌ی 1920 لٚلایٚن ئینگلیزٚکانٚوٚ.

لٚسٚرو بٚندی جٚنگی یٚکٚمی جیهانیدا بٚریتانیا بٚکتریای کٚلیرای دٚکردٚ ناو ئاوی ئیتالیهٚکانٚوٚ بٚهٚکاری ئٚوٚی ئیتالیا هاوٚپٚیمانی ئٚمانیا بوو، هٚروٚها ئٚمانیا بٚفرٚکٚ بٚمبی میکرٚبی تاعونی دٚدا لٚ لٚندٚنی پایتٚختی ئینگلتر، سا‌ی 1946 باندٚکی ئیسرائیلی ئاوی نیلی بٚ میکرٚبی کٚلیرا پیس کردو وٚبای کٚلیرا لٚ میسر بلاو بویٚوٚ، هٚرووٚها لٚ سا‌ی 1967 دا مٚسادی ئیسرائیل هٚمان کردوٚی دوبارٚ کردوٚ.

وٚلاتی ژاپٚن لٚ جٚنگی دا دژ بٚ چین و مٚنشوریا سا‌ی 1931، لٚئاسمانٚوٚ کٚچی هٚگٚری نٚخٚشی تاعون و کٚلیرای هٚدایٚ خوارٚوٚ ، هاوکات گٚنمیشی لٚئاسمانٚوٚ دٚکرد تاکو مشک گٚنمٚکٚ بخوات و لٚوٚگٚوٚ نٚخٚشیدٚکٚ بلاو بٚتٚوٚ، بٚهٚزارن کٚس بونٚ قوربانی ئٚم چٚکٚ بایله‌ل‌جیهٚ، تٚمارٚکانی جٚنگی ژاپٚن و چین باس لٚ کوشتنی 400 کٚس لٚ ئٚسلی 600 کٚسی گوندٚک بٚ چٚکی بایله‌ل‌جی لٚسالی 1942 دا . هٚروٚها وٚلاتی چنی ژاپٚنی بٚ بٚکار هٚنانی چٚکی کیمیا‌یی تٚمٚت بار دٚکرد لٚ جٚنگی دوٚمی جیهانیدا و بلاوی کردٚوٚ کٚ زیاتر لٚ 2900 جار چٚکی کیمیا‌یی دژی چین بٚکار هٚناوٚ.

ژاپٚن بٚردٚوام بوو لٚبٚکار هٚنانی ئٚم چٚکٚ تا کٚتایی جٚنگی دوٚمی جیهانی و تٚسلیم بونی، دواتر ٚوسیاو ئٚمریکا سودیان وٚرگرت لٚ شارٚزایٚکانی ژاپٚن بٚ دروستکردنی چٚکی بایله‌ل‌جی.

تاوانی بٚمبارانی هٚرٚشیماو ناکازاکی لٚ 6-8 / 1945 و 9/8 / 1945 دا کٚ ترٚپکی تاوانٚکانی مرٚقایٚتی بوو. لٚسا‌ی 1984 دا پیاوٚکی دینی هیندٚ سورٚکان هٚندٚ میکرٚبی

سالم نیلای کرد ناو زلاتی چیشتهان یکه و زیاتر له 750 کس ژهرای بون ،سای 1995 که مکه یکه کی اسلامی به هی شاه و له سر ئه بیل دام زرابوو میکره بی که لیراو تاعونو ئیه لایان ده پرژاند ، ئه مش ترسه کی زری خسته ناو خه کی ژاپه نه و چونکه په شتر که کی نادیار شوو شه یکه له گازی سارینی له ژرزه مینه کانی میترا دا بلاو کردبویه و زیاتر له 12 کس کوشتبوو به ه زارانیس بریندار کردبوو .

له ماوی جه نگی ساردی نیوان بله کی سه شیا لستیو سه رمایه داریدا زره که له ولاتان جه کی کیمیا یان دروست کرد واتا له نیوان ساهه کانی جه فتا و هه شتهای سه دهی رابردودا (1970-1980) ، مه زنده ده که 25 ولات نه و جه که یان به ره م هه نابته ، له وان (ئه مریکا 30 هه زار تن جه کی کیمیا یی دروست کردوه یگرتو ، له به رامبه ردا روسیا 40 هه زار تنه نی دروست کردو ، هه روها هه ری که له ولاته کانی " عراق ، که ریای بهاکور ، چین ، تایوان ، هیندستان ، پاکهستان ، کوبا ، لیبیا ، ئیران ، میسر ، ئیسرائیل ، سوریا) جه کی کیمیا یی و بای له جیان به ره م هه ناو .

له سه رو به ندی جه نگی ئیراق و ئیراندا (1981-1988) جه کی کیمیا یی به کارهات له لایه عیراق و دژ به ئیران له به ره کانی جه نگدا ، هه روها عیراق به له ناو بردنی گله لی کورد دژ به ناوچه کانی ژهر ده ستی په شم ره که جه کی کیمیا یی به کار هه نا ، له 15/4/1987 و تا 29/8/1988 زیاتر له سه دان جار جه کی کیمیا یی به کار هه ناو ، زیاتر له 400 گوندو شار جه که و ده و ناوچه ی به مباران کردو ، تره پکی ئه م تاوان له شاری هه به که نه نگی دایه و له 16/3/1988 دا نه م شاری هه له به که جه که کی کیمیا یی به ردومان کرد ، په نهج هه زار که سه شه هید که وتن و ده یان هه زار بریندارو ئاواره بون ، شاری هه له به که دوا ی شاری سه رده شه که له 28/6/1987 دا کیمیا باران کرا ، له سه رئاستی جیهان به جه که که کوژی کیمیا یی به ردومان کراو ی که م شار زهرترین قوربانی به جه کی کیمیا تیدا ته مارکراو .

ئه مه سوریا له 21/8/2013 شار جه که ی غه ته ی به ردومان کردو به جه کی کیمیا یی (1429) که سه کوژراو ، (426) منای تیدا بو ، دوا جار شاری خان شه یخوان له نه نه ی 4/4/2017 به جه کی کیمیا یی به ردومان کراو سه ده که سه بونه قوربانی و 400 بریندار که وتن ، له ئا نه یزیه کانی سوریا دا به په زانیاریه کانی نوسینه گله ی مافی مره قی نه ته و ی که گرتو کان ، به سه ری که و 26 جار جه کی کیمیا یی به کار هاتو به بیستیان نه مه سوریا له به ره رسه و نه وان ی تریش هه زه کانی

نېټيزيسين بوون، له نوټرين ليدوانی نهمد نژجو سړکی
یکخواوی قدهغه کردنی چکی کیمیاوی له 29/4/2017 دا له
سایادی نژی جیهانی چکی کیمیاوی دا دلی له سوریا 45 جار چکی
کیمیاوی بکار هاتو .

سرباری ناردنی شاندي لککیندو به سوریا بلام تائستا یکل
نبتو ک نهم هیرشانی نجام داو، لکاتیکدا ک پشکنرانی
نودولتی سر به یکخواوی قدهغه کردنی چکی کیمیاوی پشکنین به
چککانی سوریا کردو له حوزیرانی 2014 دا نبتو یلکگرتوکان
بلاوی کردو هموو چکک کیمیاویکانی سوریا ل ناو براو.

سرحاو نیو دوتیکان دین تائستا چوار جار گازی سارین
بکار هاتو یکم جار له هلبج و لایلین نژمی سددامو، ک
پنج هزار کمی مدهنی گیانینان بخت کرد، تانانت بینراو
بانندی لیسر درختکانو خستت خوارو، بهجاری دوو له
ژاپن له 20/3/1995 دا لایلین کممکمی نیسلامی
توندو (ام شرینیک) له چند میتر یکی شارد او شینرا بو هی
کوشتنی خیرای 12 کسو پنج هزاریش بریندار بوون، سههم جار گازی
سارین له شارچکی غطی سوریا بوو لایلین نژمکمی نسدو، له
21/8/2013 دا، چوارم جاریش له شارچکی خان شیخونی پاریزگای
نلب و له سوریا، نهمجاریش نژمی نسد تاوانبار، بلام تائستا
یکلایلی نبتو هیر نکمی دکات، بلام له کوردستان چندین
شوونی تر بر چکی کیمیاوی جری دممار کتو لوان شاردی
سیوسنان ک له نوار 22/3/1988 وات شش نژ دوی هلبج به
کیتی کاتوشاو گازی دممار برددومان کرا، بههمان شوو
گوندکانی بلبج و دوکانو دوکر، نژانی دواتر به جکی
کیمیاوی جری دممار برددومان کرا له ناوچی قرداخ، دواتریش
گوندکانی گپتنپو و سکرن ناوچک به گازی دممار برددومان کراو
له 3/5/1988، بلبخو تا نیستا نهم برواران به جیهانی
نکراون.

لنژ 27/2/1988 دا بارگاکانی (ینک) له ناوچی قرداخ نریک
گوندی بلبجبار به مبارانی کیمیاوی به چکی خردل کرا لایلین شش
فرکی جنگی دوتی عیراقو، نیشانکانی سوتانو و بلق دروست
بون و کوو بون و هناس تنگیو خنکان دکرکوت لیسر
بریندارکان، یلککیان به هی گاریگری لیسر سیکانی گیانی
بخشی، نوانی تر هموویان پستیان سوتا و ش هلبج را پاش
ماویک توکل سوتاو مردو ک لبرا و کتو و سر پستی ناسایی)

ئەمەم بەچاوی خەم دیو). .

لەگوندی شاناخسە لە 23/3/1988 و ئێژانی پەشوو گازی خەردەل بەکار هاتو.

ئیسرائیل خاوەنی هەبگیراوکی زەری چەکی بایەلەجی و کیمیایی، لەکاتیکدا خاوەنی چەکی ناوکی، ئێویش بە بەرامبەر وێستانی دژکانی (ئێران، عێراق، سوریا)، چونکە بەکار هەنانی چەکی ناوکی بە ناهاوسەنگ دزانەت و بەیە پەوست داکات بە چەکی کیمیاویو بایەلەجی وەلام بەداتەو.

لە جەنگی وێخانی ئێزمی بەعس ساڵی 2003 لەلایەن ئەمریکاوە چەکی (بەمبی نیوترۆن) بەکار هات بە گرتنەوێ فرەکە خانەیی بەغدا، ئێو بەمبەنە کاتە دتەقنەو بەهەی تیشکی گەرمایە هەرجی جەستەیی زیندوی مەرڤە دسوتەنی و دتەوێندەو، وە زیان بە بیناو تەلارەکان ناگەیەنەت.

زیاتر لە 30 جار چەکی کیمیایی دژی دارفەرێکان لەشاخی مەم لەلایەن دتەوێتی سودانەو بەکار هاتو لەساڵی 2016 دا.

مەژووی پەیماننامەکان بە قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی:

لەساڵی 1874 پەیماننامەیی برەكسل مەرکرا کە بەکار هەنانی ژەهر لەگەڵ چەکدا قەدەغەییە دواتر لەلاهای ساڵی 1899 وە یاسای نیودەوێتی بەکار هەنانی ژەهر و گازی کیمیایی لە شەخەکاندا قەدەغە کردو.

بەپێی بێبەینی دەریایی واشنتۆن کە لە 6/2/1922 بەسترا لە نەوان هەر پەنج دتەوێتی زەهەزەکە بە قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی، بەلام بەهەی پا بەند نەبونی فەرنساو ئەم بەبێبەینی سەری نەگرت.

پەرەتەکەیی جەنەف کە پەیماننامەیی کە جیهانی بە قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی و بایەلەجی مەرکرا لە 17/7/1925 دا، و لە 8/2/1928 دا چەتە بواری جە بەجەکردنەو و 133 ولات وازەیان کردو، کە نابەت چەکی کیمیایی و بایەلەجی لە کات جەنگاد بەکار بەت، ئەم پەرەتەکە لە باس لە دروست کردنو هەبگرتنی ناکات بەیە دواتر چەندین پەیماننامەیی تر هاتە ئارو بە جارەسەری تەواوی ئەم گەفتانە.

پەیماننامەیی ساڵی 1972 بە قەدەغەکردنی چەکی ژەهراوی toxins و چەکی بایەلەجی

پەیماننامەیی چەکی کیمیایی ساڵی 1993 نوێترین پەیماننامەیی، و پەشتیوانی بەهەزی یاسای نیودەوێتی هەیی، ساڵی 1997 چەتە بواری

جەبەجە کردنەو، بەمانای قەدەغەکردنی بەرهەم هەنانو نووگەری و هەگرتن و بەکار هەنانی چەکی کیمیایی، ئەم پەیماننامە لایەن یەکخراوی قەدەغەکردنی چەکی کیمیایی و سەرپرەشتی داکرت (OPCW) بارەگاکی لایەن و 192 دەولەت ئەندامەن لەم یەکخراوەدا، ئەو ولاتانەی کە ئەندامەن لەم یەکخراوەدا پەویستە مل کەچی پشکنینەکانی ئەم یەکخراوە بن، چالاکی ئەم یەکخراوە بەردەوامە لە سەر ئاستی جیهان، کارەکانی بە هەماهەنگی نەتەو یەکگرتووەکان دەبات بەتەو، خەشی یەکخراویکی جیهانی سەرپرەخە.

بەپەڕاوەرتەکی کەناڵی جزیرە کە سەردانی یەکەک لە گەنجینەکانی هەگرتن پاراستنی چەکی کیمیا دەکات لەئەمریکا ئاماژە بە بونی سیستەمەک دەکات کە لەکاتی هەر تەقینەو یەکی ناخوزراو لەشوونەدا سیستەمەکی هەمژنی ئەو چەکی کیمیایی ئامادەیی و ناھەڵە هێچ ژەهرەک بلاو بەکات لەو شوونەدا، هەروەها بەردەوامیش ئەزموون دەکەن لەسەر ئاژەڵە نزیکی ئەو گەنجینەیی، هاوکات لە سەر ئەو هەنگانەی کە دانراون بە ئەو مەبەستە، فرینی فرەکەش قەدەغەیی لەئاسمانی ئەو شوونەدا.

راپەرتهکە ئاماژە دەکات کە سوپای ئەمریکی لەئاستەکی زەر بەرزدا یە بە خەپارستن لە چەکی کیمیایی و بایەلەجی، بەچەشنیک لەهەموو کاتێکدا سەربازان جلو بەرگو دەمەکی خەپاراستنیان پەیی، و دەمەکەکان گەرانکاری زەریان بەسەردا هاتووە لەروی توانای پالوتن و سوکی کەشیان.

دکتەر ناجح گوپی 29/4/2017

بە بەنەیی ساڵیادی قوربانیانی چەکی کیمیایی و تەپەپە بونی سەدو دوو ساڵ بەسەر یەکم جار بەکارهەنانی چەکی کیمیایی لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا

سەرچاوەکان:

1.

<http://www.aljazeera.net/programs/infocus/2005/1/10/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D9%84%D8%AD%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%8A%D9%85%D9%8A%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B1%D8%AB%D9%88%D9%85%D9%8A%D8%A9>

2. کتەبی پانەرامای بەکارهەنانی چەکی کیمیایی لە کوردستان 2017

نوسینی د. ناجح گوپی

<http://kurdocide.org/Detail.aspx?id=14779&LinkID=1> 3.

4. <http://kurdocide.org/detail.aspx?id=14775&linkID=1>
- 5 .
[http://orient-news.net/ar/news_show/4950/0/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D9%84%D8%AD%D8%A9 -
%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%88%D9%8A%D8%A9 -
%D9%88%D8%B7%D8%B1%D9%82 -
%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%82%D8%A7%D9%8A%D8%A9 -
%D9%85%D9%86%D9%87%D8%A7](http://orient-news.net/ar/news_show/4950/0/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D9%84%D8%AD%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%8A%D9%85%D8%A7%D9%88%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%B7%D8%B1%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%82%D8%A7%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86%D9%87%D8%A7)
- 6 .
[http://midan.aljazeera.net/reality/politics/2017/4/23/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD -
%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%8A%D9%85%D9%8A%D8%A7%D8%A6%D9%8A -
%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81 - %D8%B9%D9%84%D9%89 -
%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE -
%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8%D9%8A - %D9%84%D8%BA%D8%A7%D8%B2 -
%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D9%86](http://midan.aljazeera.net/reality/politics/2017/4/23/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%8A%D9%85%D9%8A%D8%A7%D8%A6%D9%8A-%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8%D9%8A-%D9%84%D8%BA%D8%A7%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D9%86)
- 7 .
<http://www.news24.com/World/News/chemical-weapons-allegedly-used-45-times-in-syria-opcw-chief-20170428>
8. <https://www.un.org/disarmament/wmd/chemical/>
- 9 .
<http://nationalinterest.org/feature/the-five-most-deadly-chemical-weapons-war-10897>
10. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ypres> مآثر وى شارى "ئىبرس"
- 11 .
<https://www.opcw.org/about-chemical-weapons/history-of-cw-use/>
- 12 .